

Персоналистическото мислене в системи от биографии

Михаил Неделчев

1.

Необходимо е в началото да уточним смисъла на двете понятия от заглавието. „Персоналистическото мислене“ не сочи към школите и традициите на философския персонализъм на XX век. Тук словосъчетанието е употребено в друга насока: то се отнася много по-конкретно към персонализма на литературните и политическите личности. Като под това разбирам времената на доминиране в публичността на личностната проблематика над феномените на стила, на жанра, на налагащата се социална проблематика или на идеологическите характеристики. Т.е. тези личности (литературната, политическата и базирани на други проявления от сфери на културата) са формирани в колективното съзнание трайни образи, те имат и някакво самостоятелно битие – независимо и паралелно с реалния живот на породицата ги чрез опубличностяване персона, автор, творец или политик. Цели епохи са сложни маркирани чрез такъв персонализъм. А чрез „системи от биографии“ означавам такъв тип сплитане на личностни истории, при което тези биографически разкази взаимно се обогатяват, стават по-разбираеми и логични именно чрез това случило се свързване. Личностите си въздействат една на друга, обединени са от някакви общи теми, доминиращи тяхната дейтелност, много често създават общ бит и съвместни социални стилове. Те подкрепят взаимно процеса на опубличностяване на жестовете си. Най-често съответната система от биографии обхваща само сегменти от цялостната личностна история – годишните на съвместността. При това системата от биографии „чете“ от реаната многопластова биография само „интересуващото я“, само това, което я сплита с останалите. Колективната личност (например на българската колективна литературна личност – кръг „Мисъл“) е явление от друг тип спрямо тези системи от биографии. Тук не говорим и за самия древен жанр на „сравнителните живописи“. За формирането на системата от биографии е необходимо сплитането на биографиите на най-малко три персони, двоищата свързаност се реализира в полето на интимността, по логиката „аз – ти“ (Мартин Бубер). Когато системите от биографии биват „естествено“ създадени, тогава обществото има още веднага знание за тях; но често тях ги гради постфактум един историограф или публицист (велик пример са „Строителите“ на Симеон Радев с представянето на държавостроителните, но и конфликтни взаимоотношения между Петко Каравелов – Стефан Стамболов – д-р Константин Стоилов в новоосвободена България), представени са в мемоарно съчинение или в роман, извървява се историческото им утвърждаване. Цялата тази история на тези типове персонализъм е история от модерността, тя се разгръща в новосъздаденото културно/литературно/политическо поле (по Пиер Бурдийо). Много често тя се разгръща и като война на литературния/културния срещу политическия персонализъм (например *Аферата*

Драйфус във Франция с отглас в цяла Европа, разказана от Пиер Нора, бунтът на граф Лев Николаевич Толстой срещу Светия синод на Руската православна църква или Бойкотът срещу Славянския събор в София от 1910 г.). За евристичната мощ на мисленето в системи от биографии прекрасно свидетелства големият двупомен труд на проф. Ивайло Знеполски „КАК СЕ ПРОМЕНЯТ НЕЩАТА. От инциденти до голямото събитие. Истории с философи и историци“ (2016). Герои на повествованието са седем историци и философи, най-вече учени от Софийския университет: Добрин Спасов, Исак Паси, Иван Слабов, Николай Генчев, Илчо Димитров, Асен Изнатов, Желя Желев. Всички са били членове на Българската комунистическа партия. Но и всички имат сложни съдби в Академията, много често стоят на ръба на дисидентството – без най-често да го преминават. Някои от тях са изключвани от Партията, уволнявани, а двама стават истински дисиденти – Асен Изнатов след емигрирането си, Желя Желев – след случая с инкриминирането на книгата му „Фашизмът“. Някои обаче избират да подкрепят кариерата си с близост до Дъщерята на Първия (вж. голямото есе на проф. Никола Георгиев „Семейството: начин на употреба“), чрез участието в нейния кръг да се опитат да осъществят реформаторските си проекти. Проф. Знеполски сочи, че конфликтите, в които неизменно са въввлечени, много често „напускат тясното пространство на Университета“, така нареченото „научно поле“ и винаги ги поставят всички тях в сложни взаимоотношения с тоталитарната комунистическа партийна власт и администрацията, което често е едно и също. Ето и самото самоопределение на характера на книгата: „Изследването разглежда подробно професионалната съдба на всеки един от тези млади учени, но ходът на изложението разкрива, че техните случаи са взаимно преплетени, че не могат да бъдат механично отделени един от друг. Те се вливат в общност, която не е нищо механичен сбор, нищо тяхното средно аритметично. Пред нас е множество, но не колективен субект“. Имаме всъщност едно великолепно лаконично определение на това що е персоналистична „система от биографии“. Нека се взелегаме в такива разнотипни системи от биографии от множество политически и художествени култури...

2.

Ще направим сега един бърз преглед на явяването и утвърждаването в масовото или тясногруповото съзнание на различни по видимост системи от биографии в няколко култури, в национални литератури и в политически системи... Изкушени сме в четенето на „Живописи на велики художници, скулптори и архитекти“ на Джорджо Вазари да видим

на стр. 10-11

Персоналистическото

от стр. 9

съперничествата на тримата наистина велики от Възраждането – Леонардо да Винчи, Микеланджело Буонароти и Рафаело от Урбино – като протомодел на бъдещи сложни системи от биографии на художници. Но не можем ли да извлечем представи и за политически системи от биографии от книгите на Николо Макиавели, от неговите „Флорентински истории“ с разказите му за възходите и паденията на Медичите в конфронтациите с техните антагонисти? Всичко това обаче, ако разширим полето и към Испания и Британия, са сплитания на биографически сюжети от предмодерната епоха. А някак е невъзможно например да включим самия Гьоте в някаква биографическа персоналистична система, въпреки многогодишните му релации с Шилер, Виланд и Хердер, просто защото монументалният лик на Олимписца наистина не се вписва в каквато и да е система с други личности, той е прекалено грандиозен. Ще намерим същинските системи от биографии при деянията на създателите на модерните буржоазни държави, в асинхронията на епохите на националните революции и на съграждането на новите демократични политически системи; самите гигантски социални и политически трансформации създават условия за това. Велики примери имаме при Бащите-основатели, при създателите на Американската конституция, при „федералистите“ (Всичко това като идеология ни е показано в класическите книги „Америка и американците“ на Алексис дьо Токвил и в сборника „Федералистът“, а в най-ново време е великолепно представено и в голямата поредица от обстояни исторически романи на Гор Видал.) Намираме ги и в прославяната проблематична героика и в кървавите сюжети на Френската революция (да мислим сложно Френската революция, учеше ни Франсоа Фюре); откриваме ги във взаимоотношенията при обединяването на италианската нация в една държава от походите на Джузепе Гарибалди, от Джузепе Мацини с неговата „Млада Италия“ и също ръководената вече от Швейцария „Млада Европа“ и с явилата се отново да завърши процеса поконсервативному граф Камило Бенсо Кавур. Още по-динамични са сюжетите от деянията на националреволюционерите в Латинска Америка при разпределянето на испанското колониално наследство, формиращи също в историческа последователност система от митологизирани биографии: зачинателят Франциско де Миранда, продължителят Симон де Боливар и неговата Велика Колумбия и съзателят на Венецуела, „народният каудильо“ Хосе Антонио Паес. Но за нашия преглед още по-значими са интимно поместени в национална история системи от биографии като колективната трагическа съдба на Великата полска емиграция от 30-те години на XIX век, парижките и успоредните културно-литературни и геополитически сюжети на тримата велики полски поети-пророци и обществени дейци Адам Мицкевич, Юлиуш Словацки и Зигмунт Крашински (при всичките противоречия и напрежения помежду им), до изваялия техните митологични образи Циприян Камил Норвиг, както и на паралелно лидиращия пак в Париж, в „Хотел Ламбер“, но понякога и в Рим, в сред полските консерватори, княз Адам Чарториски, с мисията на Адам Мицкевич в търсенето на единорействие за Полските легиони, при резидиращия в Бурсас и Странджа Саадък паша – Михаил Чайковски, съдействие, търсено заради неговата идейна близост с Чарториски. Възщност светлите, но и сумрачни митологии на Великата емиграция облъчват поляците в следващите векове, предизвикват благородни подражания, пораждат цели културни колективни феномени като например художественото направление „Млада Полша“ от началото на XX век, където също имаме няколко системи от биографии. Цялата тази полска история с нейните приноси за създаването на национална идеология е пределно важна за нашата тема именно заради конвергенцията тук на политически и художественолитературен персонализъм. А за нас, българите, основополагащ смисъл има биографическото мислене на високото Българско възраждане през втората половина на XIX век, продължаващата заради откриването от българското землище на Одринска и Беломорска Тракия и Македония своите ходове национална революция, следването тук на силните биографически образци. Самата велика българска система от биографии Левски и Ботев, Гоце (Делчев) и Яворов (затвърждаването на поенциите от идейни и художествени релации на първата двойка при втората – тридесет години по-късно) предизвиква мощна ритмика в националната история. Споменатият вече Симеон Радев – наред със своите „Строителите на съвременна България“ (1910) – е създал и своите малки персоналистически шедеври, например удивителното синтетично късо есе „Великите сенки“, за легендарните герои – загиналите Гоце Делчев, Даме Груев, Борис Сарафов, Пере Тошев. Но нека сега се взрем в една друга генеалогия на непрестанно възникващи художествено-творчески общности, където ядрото са точно такива системи от

Мислене...

биографи. Едно начало на кесните, продължаващи цяло столетие и половина артистични беседци, може да бъдат Красивите и страшни общи похождения на лорд Джордж Гордон Байрон в съвробда на баронет Пърси Биш Шели и на не по-маало шурата му съпруга Мери Шели. Създава се модното с десетилетия умотастроение **байронизъм** на базата на ярките творби с пределен автобиографизъм и на опубличностните елатиращи жестове на писателите. Ще прибавим и удивителната история на американските поети-философи трансценденталисти Радф Уолдо Емерсън и Хенри Дейвид Торо и на неговия брат, с тяхната хетеротопия Уолдън, с горските колиби и стратегите на ходенето, както и възхитата, която те предизвикват у националния поет на САЩ Уолт Уитман.

И – съвсем набързо – още няколко системи от биографии във времента на ранния европейски модернизъм: френските „прокълнати поети“, включително Пол Верлен и Артур Рембо, последвали Шарл Бодлер в неговата отдаленост на сдана, на меланхолията, на тъмните страсти, с биполарно извън нормите на приличното, с техните съдебни процеси и дори причинени с покушение един спрямо друг заговорнически дни; оформянето в десетилетието на Сребърния век около фигурата на Принца на руската поезия Александър Блок на кръг от неударимо привлечените от неговата аура поети (Анна Ахматова, Николай Гумилев, Марина Цветаева), на богоборчески съпротивляващи се на мита (Андрей Белый), на сложно преработващите теми и мотиви (Осип Манделщам, Борис Пастернак); търсената през 20-те години на XX век на нов музикален език, различен от вагиранството и импресионизма на Дебюси от „трупама“ на Шестимата нови композитори (Артур Онегер, Дариус Мийо, Жорж Орик, Франсис Пуленк, Луи Дюрей, Жермен Тайфер), чийто възвонител е поетът Жан Кокто със своето заявление към всички: „Съобщавам ви, че френската музика ще бъде действително върху света“. Те се възвоняват от популярната музика на мюзикхола и цирка, насърчават се в тази насока един друг. (Изкушението да мислим мук цялата плеяда от художници на парижката школа на постимпресионистите – от Пол Сезан до Ван Гог и Пол Гоген – като възможна система от биографи, се проваля заради прекомерния дичен екстремизъм индивидуализъм на всеки един от тях.) Добавяме тук още една по-ранна система от биографи на композитори – руски, от епохата на музикалния национализъм в последните десетилетия на XIX век. Мидий Балакирев, Александър Бородин, Цезар Кюи, Модест Мусоргски и Николай Римски-Корсаков се самоановават „Музика

кучка“ („Могъщата групичка“ или „Петимата“); техният общ стремеж е постигнато на една руска национална характеристика върху теми и мотиви на народната музика, като техните премиери, дискусии, преподавателска работа, инвентизиото им общение също градят единен социален стил. И още един съвсем нов композитор, с алтернативен почерк в последните десетилетия на комунистическата империя: Алфред Шнитке, Едисон Денисов, София Губайдулина, Валентин Силвестров, Арво Пярт, Гис Канчели. Всички тях ги сближава, превръща ги в мощна система от биографи именно дългогодишното непризнаване от официалната съветска власт, слава, която имат както на Запад, така и за непризнаващите наложения остракизм родни почитатели.

Хуманитарните науки, техни общности и групи, също предоставят в публичността на различни равнища стабилни и атрактивни системи от биографи. Широко обсъждани са събъщите на психоанализа Зигмунд Фройд и на неговия ученик Карл Густав Юнг, въвежда на една или на другата страна и техни ученици и последователи, близки жени. **Автобиографията** на Юнг – „Спомени, сънища, размисли“. Записани и редактирани от Аниела Яфе¹, подробно повествуват за всички тези сложети. Самото психоаналитическо занимание сякаш предполага дълбочинето и на личния бит в професионалната сфера; удивителната история с магическите сънища и най-вече с Кулата в Болдинген, която според самосъзнанието на учения представява самия него, неговата „Аз-личност“, придава особена сакрална телесност на това интимно пространство, което понякога – въпреки търсената самота – се посещава и от съмишленици. Писмата на будкия Мартин Хайдегер до пределно мъдрата Хава Аренд, както и други свидетелства, ни представиха и заедно с личността на другия голям философ Едмунд Хусерл, една система от биографи във вид на триъгълник, където хипотенузата е любовна, но другите страни ни разкриват неразрешими противоречия – включително и за недопустимите компромиси с тоталитарната нацистка власт. А макар в знаменитата книга „Диалектика на просвещението“ на Макс Хоркхаймер и Теодор В. Адорно името на гениялния Валтер Бенямин да не се споменава, духът на покойния приятел, загинал така рано, преследван от хитлеристката чума, стои с добрите си енергии над цялото повествование и над всички дела на възстановения след войнското изгнание Институт за социални изследвания. Новата книга на Марк Лила „Безотговорният разум“ повествува извънредно критично за всички тези сложети от общностите на философите.

Още по-отчетливо видими са системите от биографи при него от прочутите литературоведски школи и групи. Самата близост с изкуството на словото, върху което надграждат, ги заразява често не само при текстовите им, но и в бита им, с благородна всекидневна художественост. Така е например при всички дела на прочутата школа от 20-те – 30-те години на „руските формалисти“ – **ОПОЯЗ, Общество за изучаването на поетическия език**. Лидерите на опоязовци Юрий Тиянов, Виктор Шкловски, Борис Айхенбаум, Осип Брик, близкият до тях Роман Якобсон, стоящият леко встрани и често опонирач Борис Томашевски, не само непрекъснато експериментират с жанровите критически и литературоведски форми, но и са представители на едно истинско *въвлечено литературознание*, въвлечено в най-актуалните ходове на литературния процес, близки са с някои от водещите руски поети. Тиянов и Шкловски са значими писатели (достатъчно е да се споменат повестите и разказите „Клюхля“, „Поручик Киж“, „Восвещана персона“, романите за Пушкин, Кюхелбекер и Грибоедов на Тиянов, късият роман в писма „300 или Писма не за любовта“ на Шкловски), създават са не само на експериментална проза, но и на множество поставени киноценари. В средата на ОПОЯЗ се разиграват като истински театрални действия литературноисторически

сложети, анекдотите с тях и острите им „слова“ се помнят с десетилетия. (Немаджакна спомняваща характеристика е евреятският произход на лидерите.) Всичко това е синтезирано в мемоарната проза на Шкловски „Живи-биди“ и особено в удивителните със способността да се уловят сменияте се в десетилетията социални стилове „Записните книжки“ на учениците на Тиянов, също голяма сетнешна литературоведка, Лиция Гинзбург. Важен акт на най-вътрешния кръг на Школата е създаването през 1928 г. в Прага от Тиянов и Якобсон на нови тезиси на Школата („опоязис“), които стоят в основата на приетите година по-късно тезиси на Пражкия лингвистически кръжок. А като алтернативно спрямо ОПОЯЗ победение – литературоведско, научно-философско и дори битово, стои кръгът около Михаил Бахтин, включващ и Валентин Володин, Павел Медведев и др., където карнавализацията не е само научен проблем, но и всекидневна изрова практика. (Естествено, не всяка школа в науката и група от художествената култура, гради в себе си и система от биографи. Много често тези школи и групи са творде хетерогенни като членски състав и като тип занимания, за да го правят. Такава е например, при всичките ни симпатии, ситуацията с *Кръга Блумсбъри около Верджиния Уайл* и сестра ѝ и братята ѝ. – вж. Книгата на испанската писателка Ана Мария Набала „Разкази за Блумсбъри“.) И последната наша примерна система от биографи: на групата около списването и издателството „Тел Кел“, включваща не само семимозите около Родан Барн, но и постмодерните философи Мишел Фуко и Жак Дериде. Литературоведите около „Тел Кел“ заразяват и останалите със страстта да са блязо до най-новата литература – още едно практикуване на „въвлечено литературознание“. За съжаление, преувеличената със страстни сложети книга на Жан Thibaudeau „Mes ames TEL QUEL“ (1994) няма да ни помогне много за реконструирането на взаимоотношенията и разпределението на ролите в най-вътрешния кръг. А пародийният роман „Седмата функция на езика“ на Лоран Бине, чийто прочит ще внесе смут в душите ни, веднага ни изправя с дадените там гротескни сцени пред нарушаването на каквито и да е морални норми.

3. Да се върнем отново на финала към дбутомника на проф. Ивайло Знеполски „КАК СЕ ПРОМЕНЯТ НЕЩАТА“. Неговата система от биографи на историци и философи от Академията е сътворена от автора, тя не е от очевидните за всички. И проф. Знеполски пълноценно използва предимствата на новата персоналистическо мислене в системите от биографи. Неговият труд е композиран с акцент върху непростанто случващите се „инциденти“, които просто застават всеки от членовете на неформалната група да „вземе отношение“ – да подкрепи ударения и нарочения, да го „защити“ чрез мека, „другарска“ критика. Именно тези „инциденти“ всеки път ги сближават или разделят временно или забинаги, отглеждат ги от останалата маса послушни на властта университетски хора. Но и всички тези инциденти още по-ярко открояват неповторимите индивидуалности на изтъкнатите учени. Докато не се достигне до голямото изпитание чрез „събитие“, докато не се „изпитат“ способностите на всеки един да реагира, докато въщност самото голямо „събитие“ не „разпусне“ самата система от биографи. Системите от биографи почти винаги са временно обединяване на персонални усилия и воли, на творчески енергии и цели. Те обикновено се случват във времента на върховни изпитания, на подем на една национална общност или при радикално в патоса си търсене на нови „думи“ за изкуството. Но и на практически разходи в социума. Изучаването им, проследяването на общите им сложети дава възможности за значими обобщения, както е случаят с труда на проф. Знеполски. Наред със знанието за другите форми на стратификация стои винаги и хуманитарната задача да се проучават и разказват отново и отново биографическите истории на индивидуално откритите персони от различни епохи (Юрий Лотман пише за жанра на биографията, възвонен от живота на Леонардо да Винчи, „Секретът на историческото правдоподобие е в това да се разкрие взаимната необходимост на различните животи. Да се намери психологическата структура на личността. Едното се осветява през другото, възвоненето – през препречващите скали на житейските обстоятелства, светлината – през дима. Портрет в манера на сфумато...“). Тези **системи от биографи** са още едно поле за откриване на концентриран смисъл за участта и биполарно на издигнатите люде.

Текстът е четен на Международната конференция „Социалните науки пред предизвикателствата на промяната се свят“ – в чест на 80-годишнината на проф. Ивайло Знеполски. София, 10–11 ноември 2020 г.

